

FOCUS

Algemeen Pensioenfonds KLM

TOEN NU STRAKS

terugblik 2016 en vooruitblik 2017

Focus is het pensioenblad voor grondpersoneel van KLM, KHS en KLS.

IN DEZE SPECIALE EDITIE VAN FOCUS BLIKKEN WE TERUG OP 2016 ÉN VOORUIT NAAR DE REST VAN 2017

03 EEN JAAR VAN CONTRASTEN

BESTUURSLEDEN GERARD LAGENDAAL EN MAARTEN STIENEN MAKEN DE BALANS OP

07 BELEGGINGEN

2016 WAS EEN GOED BELEGGINGSJAAR

08 OVERZICHT 2016

09 HOE STAAT UW PENSIOENFONDS ERVOOR?

DE DRIE BELANGRIJKSTE FINANCIËLE ONTWIKKELINGEN OP EEN RIJ

KLMGRONDFONDS.NL

Bestuur Algemeen Pensioenfonds KLM

Leden: Paul Jansen, Arend de Jong (vicevoorzitter), Eltjo Kok (voorzitter), Gerard Lagendaal, Gerda van der Landen, Marianne Meijer, Kirsten Pronk, Martijn Raaijmakers, Hans de Roos (vicevoorzitter), Maarten Stienen.

Bestuursleden Maarten Stienen en Gerard Lagendaal maken de balans op en checken de agenda voor 2017

Maarten Stienen

Gerard Lagendaal

EEN JAAR VAN CONTRASTEN

Een historisch lage rente, waardoor indexatie van de pensioen-aanspraken niet mogelijk was. En tegelijkertijd een prima rendement op de beleggingen, van 9,5%. Met andere woorden: 2016 was een jaar van contrasten. Gelukkig begon de rente aan het eind van het jaar iets op te lopen, met onmiddellijk effect op de dekkingsgraad. De bestuursleden Gerard Lagendaal en Maarten Stienen maken de balans op, en checken meteen ook de agenda voor 2017.

Maarten Stienen: 'Toen we aan het jaar 2016 begonnen, dachten we dat we de bodem van de rentestand wel ongeveer hadden bereikt, dat het niet meer lager kon. Nou, dat bleek dus wel te kunnen. En daardoor konden we niet indexeren: we kwamen onder de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,2%. Het is en blijft

natuurlijk lastig uit te leggen. Mensen zien die mooie rendementen en vragen zich af waarom daarvan niet een klein beetje naar hun pensioen kan gaan, via de indexatie. Dat is zuur.' Gerard Lagendaal: 'We hebben nog nooit zoveel geld gehad. Maar door het sterke effect van die lage rente gingen we er per saldo toch op

achteruit met de dekkingsgraad.' De eenvoudigste manier om het uit te leggen: stel dat je wilt sparen voor een grote aanschaf, bijvoorbeeld een auto. Je zet dan maandelijks geld opzij en daar komt de rente nog bij. Als je weet hoe hoog de rente is en als je weet wanneer je de auto gaat kopen, dan weet je hoeveel je zelf moet

Toine van der Stee
Directeur Algemeen
Pensioenfonds KLM

Jaarverslag

Deze editie van Focus besteedt bijzondere aandacht aan het jaarverslag van uw pensioenfonds. Ik denk dat er weinig deelnemers zullen zijn die het jaarverslag van A tot Z gedetailleerd doornemen. Maar laat mij u even meenemen in de wonderde wereld van het jaarverslag.

In vroeger tijden stelde het bestuur een jaarverslag op. Daarin werd verslag gedaan van wat er zoal was gebeurd, de financiële stand van zaken werd opgemaakt en de accountant controleerde of de cijfers klopten. Het verslag werd in een bestuursvergadering vastgesteld en gedeponneerd bij de Kamer van Koophandel. Ook werd het naar de Pensioen- en Verzekeringskamer gestuurd. En dat was dat. Je hoorde er niemand meer over.

Hoe anders is het vandaag. Het bestuur stelt nog steeds een verslag op. Maar in het verslag komt ook een rapportage van de visitatiecommissie van het fonds. Die commissie moet iets vinden van de manier waarop het bestuur het fonds heeft bestuurd. Ook het Verantwoordingsorgaan van het fonds komt aan bod. Zij moeten een oordeel geven over het beleid van het bestuur en over de resultaten van dat beleid. En natuurlijk reageert het bestuur in het verslag kort op de rapporten van beide instanties. Vervolgens zijn de actuaris en de accountant aan zet. In vroeger tijden had elk zo zijn eigen domein. De actuarissen keken naar de pensioenverplichtingen, de accountants naar de financiële positie van het fonds. Tegenwoordig moeten ze veel meer doen. De actuaris vindt iets van de beleggingen en de accountant vindt iets van de berekeningen van de actuaris. Ik gebruik herhaald het woord "moeten", omdat de activiteiten van al deze mensen in hoge mate worden voorgeschreven door weer andere toezichhouders, De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. Dat leidt er natuurlijk toe dat iedereen zorgt dat zijn eigen straatje schoon is.

Ik wil er geen karikatuur van maken, want verantwoording afleggen over de ontwikkeling van uw pensioenfonds is zeer belangrijk. Heel veel partijen kijken naar uw pensioenfonds, ieder vanuit zijn eigen opdracht. Maar uiteindelijk gaat het om wat u ervan vindt. Het is uw fonds. Het pensioenfonds is er voor de deelnemers. Voor deelnemers die pensioen opbouwen en voor deelnemers die pensioen ontvangen. Ik ga niet van u vragen om deze keer het complete jaarverslag door te spitten. Ik roep u wel op om deze Focus goed te lezen. Dan weet u hoe uw fonds ervoor staat en hopelijk komt u dan tot de conclusie dat het met uw pensioenfonds wel goed zit.

Toine van der Stee •

TIEN WEGWIJZERS

In 2016 heeft het bestuur op een rijtje gezet volgens welke beginselen de beleggingsbeslissingen worden genomen. In jargon heten dat de "Investment Beliefs". In het onderzoek van DNB naar onze beleggingsprocessen kwam de formulering van onze "Investment Beliefs" ook als wenselijk naar voren. Dit zijn ze in het kort:

- 01 **Rendement is nodig** voor betaalbare pensioenen, en rendement betekent risico's accepteren.
- 02 Het fonds neemt **alleen het risico dat nodig is** om de ambitie te realiseren.
- 03 Het langetermijnbeleid **verandert alleen bij ingrijpende veranderingen**: de 'game changers'.
- 04 De verdeling tussen aandelen, vastrentend en onroerend goed is een van de **belangrijkste rendementskeuzes**.
- 05 Het verslaan van efficiënte markten door actief beheer is **op langere termijn zeer moeilijk**.
- 06 **Nettorendement en risicoverbetering zijn belangrijker** dan alleen de kosten van een beleggingskeuze.
- 07 **Duurzaamheid dient een prominente rol** te spelen in de beleggingsportefeuille.
- 08 Het sturen op **langetermijnrisico's is belangrijker** dan het sturen op korte termijnrisico's.
- 09 Het **beleggingsbeleid is gericht op eenvoud** en uitlegbaarheid, tenzij.
- 10 **Vertrouwen van belanghebbenden vormt het bestaansrecht van het fonds**.

Gerard Lagendaal

'De investment beliefs geven richting en helderheid. Het is nu nog 'work in progress'.

'Het betrekken van jongere deelnemers is absoluut noodzakelijk, juist voor de jongeren is de impact het grootst'.

'Het goede nieuws kwam tegen het eind van het jaar, de rente begon licht op te lopen.'

inleggen. Dat zijn je verplichtingen. En hoe lager de rente, zoals nu, hoe meer je zelf opzij moet leggen om op tijd het geld voor de auto bij elkaar te hebben. Gerard Lagendaal: 'We hebben natuurlijk onze uiterste best gedaan om de effecten te beperken. Bijvoorbeeld door de rente-effecten af te dekken met speciale beleggingsinstrumenten, derivaten genoemd. Daalt dan de rente, dan word je daarvoor gecompenseerd, dan behaal je rendement op die derivaten. Het goede nieuws kwam tegen het eind van het jaar, de rente begon licht op te lopen. Daardoor, en mede door de goede beleggingsresultaten, kwamen we in het eerste kwartaal weer uit het dekkingstekort.' Maar, voor de duidelijkheid: er is nog wel een

reservetekort. Daardoor ligt het, ondanks mogelijk verder herstel van de financiële positie in 2017, niet in de verwachting dat het fonds de komende jaren volledige indexatie kan toekennen.

Wat het behalen van rendement betreft: voor het bepalen van het beleggingsbeleid hanteert het bestuur sinds 2016 de zogeheten investment beliefs: tien duidelijke spelregels (zie kader). Gerard Lagendaal: 'De investment beliefs geven richting en helderheid. Het is nu nog 'work in progress', we moeten ervoor zorgen dat de praktijk steeds beter gaat aansluiten bij die uitgangspunten. En als we ervan willen afwijken, dan kan dat, maar dan moeten we dat goed motiveren.'

Jongeren betrekken

In juni 2016 kreeg het Algemeen Pensioenfonds de Pensioen Pro Award voor het meest klantgerichte pensioenfonds voor de manier waarop het fonds, via KLM Young, jongeren meer bij het onderwerp pensioen probeert te betrekken. Maarten Stienen: 'Het betrekken van jongere deelnemers is absoluut noodzakelijk, zeker als je ziet wat er gaande is rond de hervorming van het pensioenstelsel. Juist voor de jongeren is de impact het grootst. We hebben een aantal keren met jonge deelnemers gesproken en daar zijn heel zinnige en nuttige dingen uitgekomen. We gaan de communicatie bijvoorbeeld meer linken aan life events, zoals een nieuwe baan, een huwelijk of het krijgen van een kind. Primair gaat alles online, maar

jongeren hebben er ook behoefte aan om op de juiste momenten ook gewoon een gesprek te hebben met iemand van het pensioenfonds, zeg maar een APK van je pensioen: hoe sta ik er precies voor?'

Goede bestuurders

Het bestuurswerk wordt zwaarder en het wordt moeilijker om er de goede mensen voor te vinden. Maarten Stienen: 'We hebben de bestuurlijke kwaliteit nu wel goed geregeld, maar dat moet ook zo blijven. Daarom zijn we in 2016 de discussie gestart hoe we daarvoor kunnen zorgen.' Gerard Lagendaal: 'Tegen het eind van 2016 hebben we tegen elkaar gezegd dat er meer vaart moest worden gemaakt. Daarom hebben we een soort pressure cooker-opzet gekozen: snel en onder druk met elkaar tot

'Het blijft wel heel wezenlijk dat we een bestuur hebben met mensen uit de KLM-wereld, vanuit de actieve deelnemers en vanuit de gepensioneerden.'

oplossingen komen. We hebben daardoor als bestuur een heel goede discussie over het versterken van de bestuursstructuur. De mogelijke uitkomst daarvan is dat we een of twee externe deskundige(n) in het bestuur willen opnemen, die met hun specifieke kennis het bestuur komen versterken op het gebied van beleggingen en mogelijk pensioenen.' Maarten Stienen: 'Het blijft wel heel wezenlijk dat we een bestuur hebben met mensen uit de KLM-wereld, vanuit de actieve deelnemers en vanuit de gepensioneerden. Die verankering wordt gewaardeerd en biedt toegevoegde waarde. Dat koppelen we nu aan externe expertise.' In aanvulling hierop is samenwerking met andere (KLM-) pensioen-

fondsen een optie die het fonds openhoudt.

Duurzaam beleggen

Een thema waarmee het bestuur in 2016 ook druk is geweest, is duurzaam en verantwoord beleggen. Maarten Stienen: 'Dat was in 2016 best een zoektocht. Je wilt dat het duurzaam is, maar ook dat je de belangen van de werkgever, de deelnemers en gepensioneerden dient.' Gerard Lagendaal: 'We doen al het nodige als het gaat om duurzaam beleggen. We moeten echter ook erkennen dat er nog een weg te gaan is. De intentie is er wel degelijk, maar het zal een geleidelijk proces zijn, stap voor stap. We zijn er nu wel van overtuigd dat je op termijn betere rendementen kunt behalen als je

Maarten Stienen, Gerard Lagendaal

GOED BELEGGINGSJAAR

Voor het Algemeen Pensioenfonds KLM was 2016 een goed beleggingsjaar. Het totaalrendement kwam uit op 9,5%. Dit was inclusief het rendement op derivaten ter afdekking van risico's. Het rendement van de aandelenportefeuille was 8,7%, de vastrentende waarden haalden een rendement van 7,9% en tot het rendement op het vastgoed was eveneens positief: 6,0%.

De goede rendementen waren een gevolg van de opwaartse trend op de financiële markten, die zich in 2016 voortzette. Sommige gebeurtenissen beïnvloedden de markten wel tijdelijk negatief. Zo daalden de aandelenkoersen in januari door de afgenomen groei van de Chinese economie en een dalende olieprijs. Ook waren de verwachtingen negatief bij de Brexit en de verkiezing van Donald Trump. Toch bleven de markten zich ook na deze gebeurtenissen positief te ontwikkelen.

Commissie beleggingszaken

In 2016 onderzocht het bestuur of het verantwoord en de moeite waard zou zijn om met iets meer risico te beleggen.

In 2017 zal dat eventueel leiden tot een aanpassing van het beleggingsbeleid. Ook heeft het bestuur een eigen commissie beleggingszaken opgericht, om dichter op de beleggingen van het fonds te zitten.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Het pensioenfonds hield in 2016 in zijn beleggingsbeleid in toenemende mate rekening met aspecten die te maken hebben met de maatschappij, het milieu en goed ondernemingsbestuur. Een belangrijk instrument van het verantwoord beleggingsbeleid is het stemrecht tijdens aandeelhoudersvergaderingen. Daarmee kan het fonds invloed uitoefenen op het bestuur van ondernemingen. ●

'We doen al het nodige als het gaat om duurzaam beleggen. We moeten echter ook erkennen dat er nog een weg te gaan is.'

bijvoorbeeld belegt in bedrijven die het goed doen als het gaat om milieu, samenleving en goed ondernemingsbestuur.'

Nieuwe regeling

Er is een algemene trend in Nederland in de richting van collectieve beschikbare premieregelingen (ook bekend als CDC-regelingen, collective defined contribution). In zo'n regeling wordt afgesproken hoeveel premie er jaarlijks wordt betaald. Is de afgesproken premie in een jaar niet voldoende om de beoogde pensioenopbouw te realiseren, dan wordt het opbouwpercentage in dat jaar aangepast. Er is dan dus minder zekerheid over de hoogte van dat pensioen, de werkgever hoeft bij eventuele tekorten niet bij te storten. Eventuele overschotten blijven in zo'n situatie in het fonds.

Het cabinepersoneel heeft al zo'n regeling afgesproken, voor het vliegend personeel is de discussie gaande. Gerard Lagendaal: 'Voor onze deelnemers zijn de cao-partners hier nog niet mee bezig. Dus we kunnen nog even kijken hoe het bij de andere twee fondsen uitpakt. Overigens: onze huidige regeling zit al vrij dicht tegen een dergelijke collectieve beschikbare premieregeling aan. Dus als er een nieuwe regeling komt, dan zal dat geen revolutie betekenen. Sterker nog, zo'n nieuwe regeling zou ook positiever kunnen uitpakken voor de deelnemers en gepensioneerden.' Maarten Stienen: 'Voor 2017 en 2018 wordt de mogelijke komst van een CDC-regeling zeker een van de belangrijkste thema's.' ●

DE BELEGGERS AAN HET WOORD

Peter Bajema (43), Hoofd Client Portfolio Risk Management, is een van de mensen die in de praktijk het vermogen van het Algemeen Pensioenfonds, ongeveer 8,2 miljard euro, beheren.

'De werkgever en de deelnemers betalen premie; dat geld beleggen wij zo goed mogelijk. We kijken steeds naar het rendement én het risico, het gaat om de balans. Aan de hand van het beleggingsbeleid van het bestuur bepalen we hoe we beleggen, waarin we

beleggen en welke externe beleggers we inschakelen. Uiteraard stemmen we alles zorgvuldig af met het bestuur.

We monitoren voortdurend of we nog op koers zitten. Daalt de waarde van de portefeuille, dan bepalen we of we in moeten grijpen. Vergelijk het met de bemanning van een vliegtuig, die bijstuurt in geval van bijvoorbeeld turbulentie. Met alles wat we doen, werken we aan het toekomstige inkomen van de deelnemers. Dat is een mooie gedachte.'

TO DO'S IN 2016

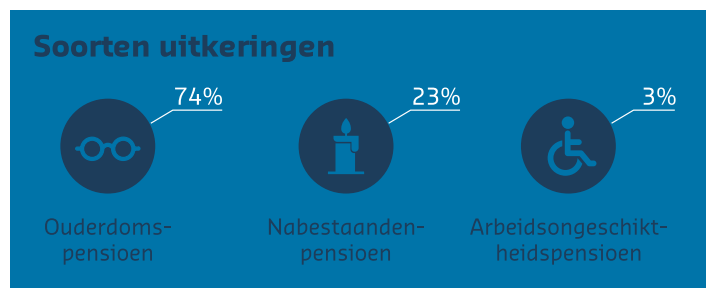
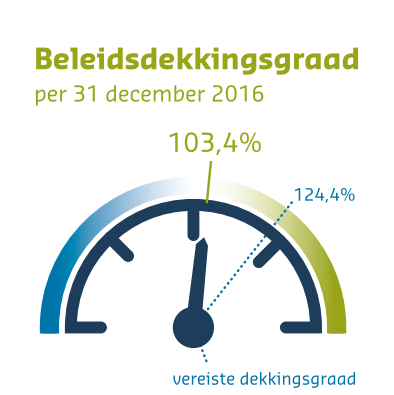
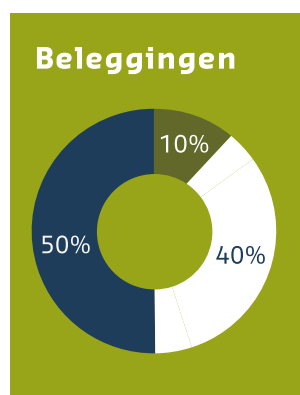
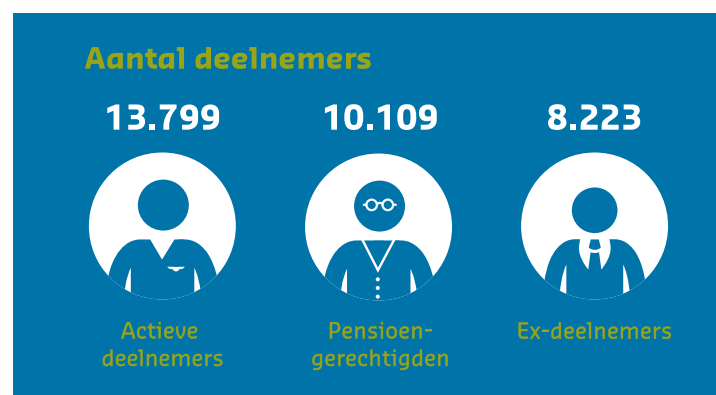
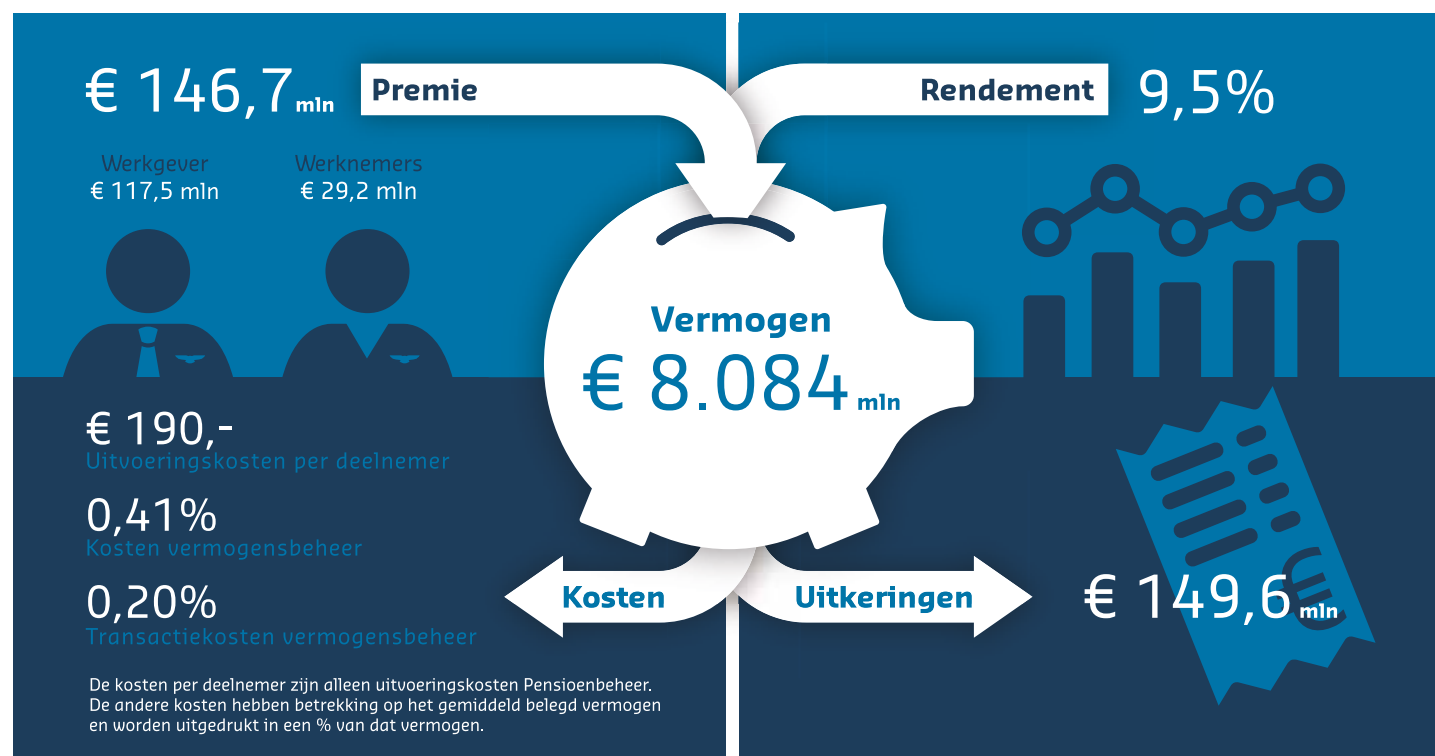
- Omgaan met de lage rente
- Investment beliefs vastleggen
- Inrichten integraal risicomanagement
- Waar mogelijk verlagen van de kosten
- Jongeren betrekken bij pensioen

TO DO'S IN 2017

- Versterken van de bestuursstructuur
- Voorbereiden op komst van een nieuwe pensioenregeling
- Duurzaam beleggingsbeleid verder uitwerken
- Verder ontwikkelen risicomanagement
- Follow up geven aan een reeks onderzoeken van De Nederlandsche Bank

2016 in beeld

Hoe deed uw pensioenfonds het vorig jaar?

HOE STAAT UW PENSIOENFONDS ER FINANCIËEL VOOR?

DE DRIE BELANGRIJKSTE FINANCIËLE ONTWIKKELINGEN OP EEN RIJ

In deze jaarverslageditie van Focus kijken we terug op 2016. Maar we zijn inmiddels al halverwege 2017. Daarom kijken we ook naar de actuele financiële positie. De financiële gezondheid van het fonds is belangrijk voor u, omdat die onder andere bepaalt of er ruimte is om uw pensioen waardevast te houden en te laten meegroeien met de loon- en prijsontwikkeling.

1 HET VERMOGEN GROEIDE, MAAR DE VERPLICHTINGEN GROEIDEN HARDER DOOR DE LAGE RENTE

Het was een goed beleggingsjaar voor het Algemeen Pensioenfonds KLM. Het totaalrendement kwam uit op 9,5%. Toch ging de financiële positie van het fonds in 2016 achteruit. Dat kwam vooral doordat de rente in 2016 verder is gedaald en het fonds niet volledig beschermd is tegen een dalende rente. Hoe lager de rente, hoe hoger (omgerekend) de verplichtingen van het fonds.

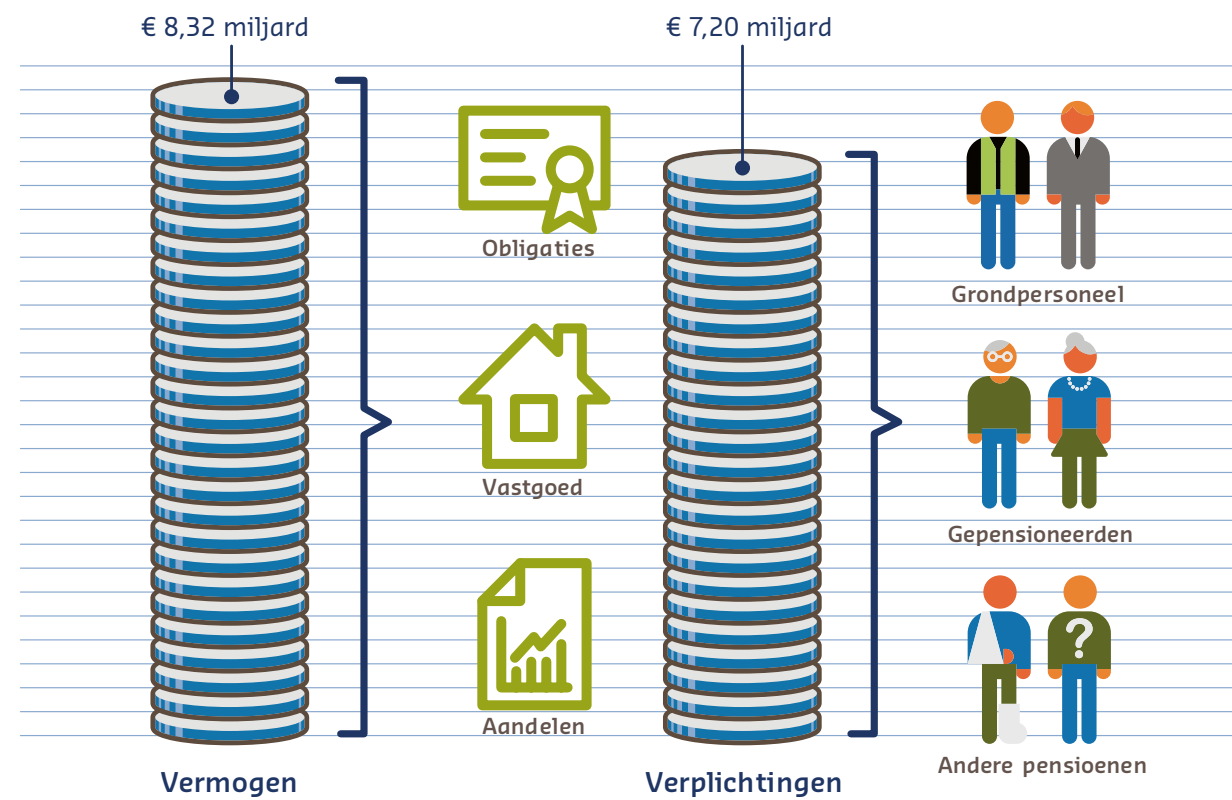
Graadmeter voor de financiële gezondheid van het fonds is de beleidsdekkingsgraad. Die laat zien of het fonds voldoende vermogen heeft om aan de

verplichtingen te kunnen voldoen. De verplichtingen bestaan uit alle pensioenen die het fonds moet uitbetalen, nu en in de toekomst. Dat zijn zowel de pensioenuitkeringen van de huidige pensioen-gerechtigden als de pensioenen van iedereen die nu bij KLM werkt of die in het verleden bij KLM heeft gewerkt.

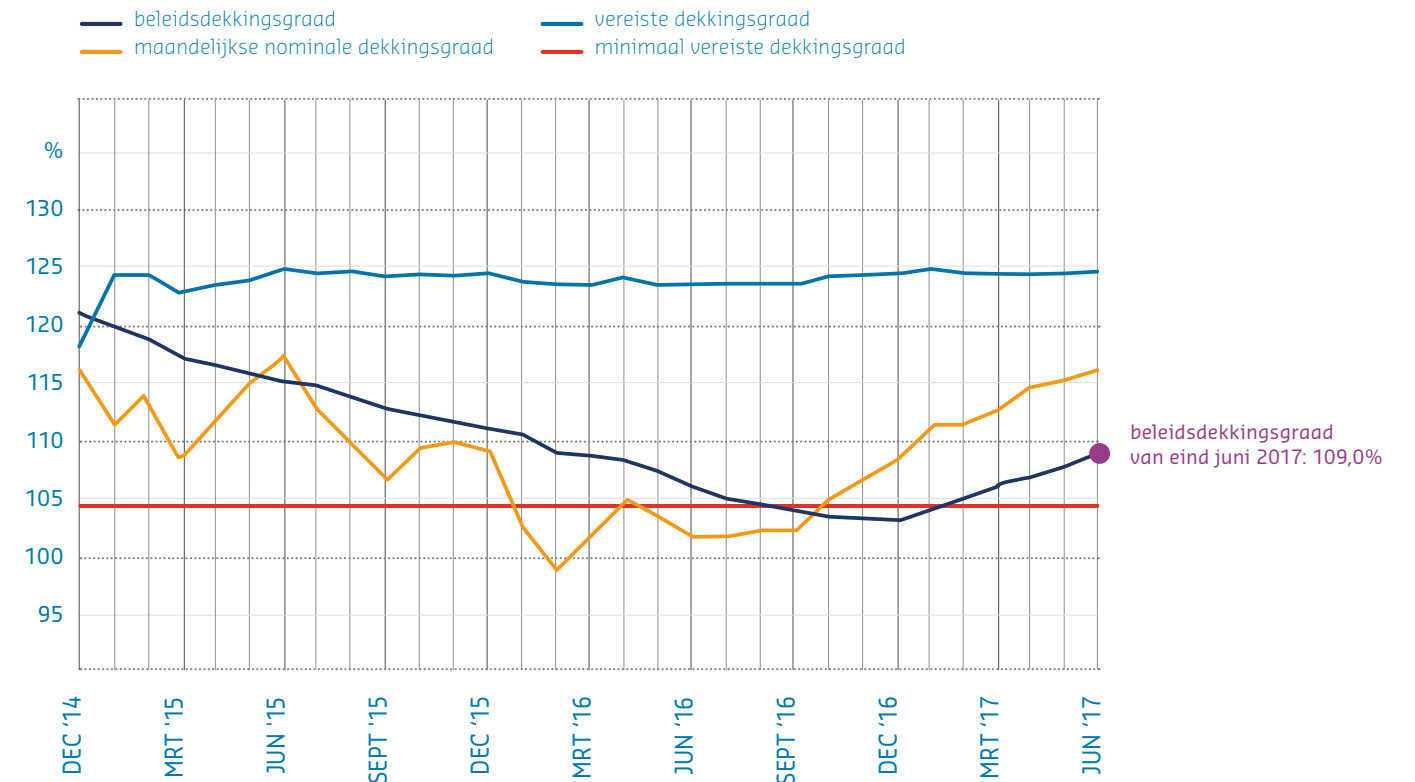
Het eerste half jaar van 2017 zagen we een voor-zichtig herstel van de dekkingsgraad. Dat komt vooral door de gestegen rente. Hierdoor daalden de verplichtingen. Ook het vermogen steeg eind juni.

DE FINANCIËLE POSITIE PER 30 JUNI 2017

ONTWIKKELING DEKKINGSGRADEN

2 RESERVETEKORT: HERSTELPLAN GEMAAKT

De beleidsdekkingsgraad daalde eind 2016 naar 103,4%. De dekkingsgraad lag hiermee onder het niveau van het wettelijk vereiste minimum van 104,2%. Dat betekent dat het fonds een dekkingstekort had.

Als een fonds een tekort heeft, moet het een herstelplan opstellen. Met zo'n herstelplan geeft het pensioenfonds aan op welke manier het de dekkingsgraad weer op het gewenste niveau wil brengen. Begin 2016 had het fonds al een herstelplan, omdat het toen een reservetekort had.

De beleidsdekkingsgraad was toen lager dan de vereiste dekkingsgraad van 124,3%. Het herstelplan werd in 2016 vernieuwd.

Eind maart 2017 heeft het fonds een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB op basis van de beleidsdekkingsgraad van 103,4% (stand eind 2016). In mei heeft DNB dit plan goedgekeurd. Sinds het laatste kwartaal van 2016 beweegt de rente in een opgaande lijn. Hierdoor heeft het fonds sinds eind februari 2017 geen dekkingstekort meer, maar nog wel een reservetekort.

3 GEEN INDEXATIE IN 2017 KANS OP VOLLEDIGE INDEXATIE KOMENDE JAREN KLEIN

De opgebouwde pensioenen en pensioenuitkeringen zijn in 2017 niet verhoogd. De beleidsdekkingsgraad was eind november 2016 103,5% en dat was te laag om te kunnen indexeren. De beleidsdekkingsgraad moet minimaal 110% zijn om gedeeltelijk te kunnen indexeren en minimaal 124,3% om volledig te kunnen indexeren. Uiteindelijk beslist het bestuur of er daadwerkelijk wordt geïndexeerd.

Op basis van de huidige ontwikkelingen verwachten we dat we de komende jaren niet of niet volledig kunnen indexeren. De pensioenen stijgen dan niet of niet volledig mee met de loon- en de prijsontwikkeling. De kans dat we de pensioenen moeten korten de komende jaren is klein.

HOE ZAT HET OOK ALWEER?

- De maandelijkse **nominale dekkingsgraad** geeft de verhouding weer tussen het vermogen van het pensioenfonds en de verplichtingen.
- De **beleidsdekkingsgraad** is een gemiddelde van de laatste twaalf maandelijkse nominale dekkingsgraden.
- De **vereiste dekkingsgraad** is een wettelijk vastgestelde dekkingsgraad waarbij het pensioenfonds voldoende financiële buffers heeft. De hoogte van de vereiste buffers hangt af van het risicoprofiel van de beleggingen. Wanneer de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, dan heeft het fonds een reservetekort.
- De **minimaal vereiste dekkingsgraad** is een wettelijk vastgestelde dekkingsgraad. Voor ons fonds is deze wettelijke ondergrens bepaald op 104,2%. Is de beleidsdekkingsgraad lager dan deze ondergrens? Dan heeft het fonds een dekkingstekort.

HOE BLIJF IK OP DE HOOGTE VAN DE FINANCIËLE POSITIE VAN HET FONDS?

Op klmgrondfonds.nl vindt u elke maand **actuele informatie over de financiële positie**. Ook publiceren wij na afloop van ieder kwartaal een uitgebreid financieel bericht.

Abonneer u op de digitale NWSflits via klmgrondfonds.nl. Zo ontvangt u het **laatste nieuws over uw pensioenfonds** ook iedere maand per e-mail.

VERDER LEZEN?

klmgrondfonds.nl/jaarverslagen

 facebook.com/klmgrondfonds

 twitter.com/klmgrondfonds

COLOFON

Focus verschijnt driemaal per jaar en wordt verstuurd aan deelnemers en gepensioneerden van het Algemeen Pensioenfonds KLM.

Redactie Blue Sky Group B.V., Amstelveen

Redactieadres Redactie Focus, Postbus 123, 1180 AC Amstelveen **E** focus@klmgrondfonds.nl

Tekst Blue Sky Group B.V., Amstelveen

Art direction, ontwerp en opmaak FRISSEWIND in communicatie en design, Amsterdam

Fotografie Don Wijns, Amsterdam; Shoots by Laura e.a.

Illustraties FRISSEWIND in communicatie en design, Amsterdam

Druk Drukkerij Aeroprint, Ouderkerk aan de Amstel

CONTACT

E pensioenservice@klmgrondfonds.nl

T (020) 426 62 10

f facebook.com/klmgrondfonds

t twitter.com/klmgrondfonds

KLMGRONDFONDS.NL

Algemeen Pensioenfonds KLM